

Difamujícím trestem je potupné ostříhání za nedoložené zlehčování počestné ženy (§ 127 CH). V jednom z případů rozloučení manželství z důvodů uvedených v § 141 CH mohl manžel převést manželku mezi otrokyně, což z hlediska třídní diskriminace bylo pro ni nejkrajnějším difamujícím opatřením. Uznal-li soud za důvod k rozvodu hrubé chování manželovo, manželkou prokázané, manželka odejde s věnem k otcí a čest manželka zůstane prakticky nedotčena — za své činy přijde jen o manželku a její věno (§ 142 CH). Po právní stránce byl tím případ uzavřen, ovšem otázka *quid iuris* nemusela být vždy zodpovězena v souladu s otázkou *quid facti*, poněvadž pro okolí byla tato žena osobou, která opustila rodinu a přes její soudně zjištěnou nevinu veřejné mínění mělo neuzavřenou možnost hledat stíny jejího charakteru.

12. Výkon spravedlnosti

Postavení soudce

Úkoly arbitra, jež v občině¹ plnil její představený², přешly na hlavu městského státu a později na vladaře země jako nejvyšší soudní instanci. Soudnictví první instance bylo nejprve v rukou chrámových kněží (šang ũ), kteří se snažili udržet si výkon soudní pravomoci i za III. dyn. urské, kde se v oboru jurisdikce již protlačoval prvek laický. V této době se v soudních protokolech, zv. ditilla (hlavně z Girsu-Lagaše), objevuje, byť zřídka, jako soudní orgán puřrum, „poradní shromáždění“³; někdy najdeme jako soudní sbor obyvatele určité oběiny. Termín pro úředního soudce, di-ku, nebyl ještě za

¹ Srv. Klíma, ArOr 46, 1978, 23ns.

² Ještě z §§ 23—24 CH lze usuzovat na reziduum někdější soudní pravomoci představeného oběiny; ukládala se mu povinnost provést narovnání s osobou přepadenou na území oběiny, zůstal-li útočník orgány oběiny nevy-pátrán, případně s pozůstalými, šlo-li o loupežnou vraždu.

³ Tak např. tzv. di-ku-é-anna, „soudci chrámu Nanny“ (v Girsu-Lagaši); srv. Falkenstein, NSG I, 31.

⁴ Srv. týž, I. c., 32.

III. dyn. urské rozšířen⁵. V soudních protokolech této doby se před jménem soudce (i několika soudců) uvádí jménem také maškim, „komisař“⁶, bez bližšího určení náplně jeho funkce. Jeho účast lze doložit hlavně při výslechu stran a stvrzovací přísaze; jemu také patřily soudní poplatky („dary“), o nich mluví i reformy Urukaginovy.

Laicizace soudů začala postupně již tři století před Chammurapim; postupovala velmi zvolna. Akkadské označení pro soudce, zpravidla v množném čísle, ve významu soudního sboru, bylo *dašimū*⁷; za Chammurapiho bylo teprve prosazováno. Laicizace soudnictví znamená tedy převedení jurisdikce na orgány vladařovy, nebo aspoň pod vlivem vladaře dosazené a jeho inspektory kontrolované. Na některých úsecích soudnictví si chrámoví soudci udrželi své místo i nadále (při provádění určitých důkazů, při brání do přísahy, při ordálech aj.). Chammurapi nerušil zařízení dlouhou tradicí zavedená, ale zapojil je do služeb své vládní politiky.

Na vrcholu soudní organizace stál sám vladař, jak tomu dává výraz titul *šar mišarim*, „král spravedlnosti“⁸. Svou jurisdikční činnost vyjadřuje v závěru prologu (V, 16): *ana šu-te-šu-ur ni-ši*, „abych lid spravedlivě vedl“. Označením svých rozhodnutí začíná epilog

⁵ Jejich přehled podle osobních jmen podává Falkenstein, I. c., 34—45; udává také, zda šlo o členy soudních sborů.

⁶ Tak podle Falkensteina, I. c., 47 („Kommissär“); jejich jmenný seznam srv. I. c., 48—52.

⁷ K stbablylonskému soudnictví zejména v době Chammurapiho srv. Walther, Zum altbabylonischen Gerichtswesen, 1915, 9ns.; Cuq, Etudes, 340ns., upozorňuje na určitou analogii s antickým Římem, kde collegium pontificků přicházelo za republiky o svou soudní pravomoc (341¹); srv. Lautner, Die richterliche Entscheidung und die Streitbeendigung im altbabylonischen Prozessrechte, 1922, 6ns.

⁸ Srv. Klengel, Hammurabi, 144; Schmökel, Hammurabi, 49ns. — K vývoji a vztahu chrámové a světské jurisdikce srv. zejména Lautner, I. c., 72 (s další literaturou); viz též Leemans, Symb. Van Oven, 1946, 36ns. (zejména pro dobu pochammurapovskou); týž, Symb. M. David II, 107ns. (zde zejména k soudcovskému úřadu vykonávanému přímo Chammurapim); Van Proosdij, Symb. Van Oven, 29ns.

⁹ Srv. Renger, WO 8, 1976, 228ns.; viz CH XXIV 77: *šar mišarim*, „král spravedlnosti“.

(XXIVr 1): *dá-na-a-at mi-ša-rí-ím*, „nálezy spravedlnosti“¹⁰. V zastoupení panovníka vystupují *daiiānā šarrim*, „sudci královští“¹¹. Kancelář vladaře po registraci případu převede spor na soudní sbor, který rozhodne závazně pro obě strany¹².

Vladař byl vrcholnou instancí, na jeho rozhodnutí záleželo celé řízení¹³, měl právo stíhat zneužití moci úřední i soudcovské, brání úplatků, udělovat milost atp. Dvorní kancelář byla povolána i k vyšetřování tak zčlánlivě všedního případu, jakým bylo zjištění pána uprchlého otroka (§ 18 CH). V takovém případě vyšetřujícím trestním orgánem byl úředník palácové správy. Je zahrnut v názvu kompetentní instituce — *ekallum*, „palác“¹⁴.

Soudcové rozhodovali zpravidla ve sboru, odpovídajícímu moderním soudním senátům s kolegiálním uspořádáním. Mluví o něm § 5 CH: každý jeho člen, který se provinil zneužitím moci, byl z něho vyloučen s trvalou platností¹⁵. I dále CH mluví promiskue o soudcích — *daiiānā* (§§ 127, 168) nebo o *pušrum* (§ 202)¹⁶. Vladař ve funkci

¹⁰ Srv. F. R. Kraus, Genava 8, 1960, 285; Klíma, CRAI 1972, 302ns., kde též k pojmu *mišarum* (zejm. 3024-6); tento pojem byl v král. nápisech, hymnech nebo modlitbách zpravidla doprovázen výrazem *kitium* „právo“ (s významem konkrétní, dynamické normy na rozdíl od statického smyslu pojmu *mišarum*); tak např. bůh Šin byl žádán, aby vydal *din kitii u mišari*, „rozhodnutí práva a spravedlnosti“; srv. Ebeling, Akkad. Ge-betserie Handerhebung, 45; srv. též Seux, Hymnes et prières, 281, 354, aj. viz též B. S. Jackson, Amer. Journ. of Compar. Law XXIII/3, 1975, 496ns.

¹¹ Srv. Lautner, l. c., 68ns.

¹² Srv. týž, l. c., 35ns.

¹³ Předvolání svědků, vyřizování incidenčních otázek, přerušení řízení, apod. provádí sám soud.

¹⁴ K němu zevrubně Walther, l. c., 45ns. (je psáno vždy *É.GAL*)

¹⁵ § 5 CH končí rozhodnutím, že takový soudce „nebude zasedat se soudci (*itii daiiāni*) na soudě (*ina dānim*)“.

¹⁶ Walther, l. c., 47, odmítá interpretaci ve smyslu „öffentlich“; jinak Finet, jenž převádí obrat *ina pušrim* jako „publiquement“ s poznámkou, že doslovný smysl je „devant un rassemblement“ (srv. CH, s. 111); Szlechter, CH, s. 29 a 33 překládá „dans l'assemblée“, jež vykládá jako „shromáždění občanů města (s odkazem na další literaturu, srv. s. 34⁶⁹)“.

výhradního vykonavatele jurisdikce není zmíněn v žádném z předpisů CH, nýbrž pouze v čl. 48 ZE: podle tohoto předpisu rozhoduje pouze hrdební případy¹⁷.

Organizace soudnictví

Ani o soudní organizaci nemají mezopotamské zákony předpisy, srovnatelné s novodobou jurisdikční normou. Veliký význam mělo i zde zvykové právo¹⁸, postupně panovník určoval úřední osoby, k jejichž úkolům patřila též jurisdikce¹⁹. V čele občinové samosprávy a soudního shromáždění (jako *reš dānim*) zůstává *rabiānum*, „představený“. V jeho rukou se slučovala jak správa, tak soudnictví. Právě *rabiānum* rozhodoval podle obyčejového práva; řada dokumentů o jurisdikci soudního shromáždění potvrzuje, byť nepřímo, jeho významnou úlohu²⁰. Byl zodpovědný za veřejný pořádek ve své občině, patřilo mu rozhodování o nabytí a odstupu občinového majetku, o vyhoštění z občiny aj. V tom se opíral již i o psané právo. Ve výkonu své funkce měl *rabiānum* k ruce *šibūtum*, „sbor starších“²¹, kteří bývají nazýváni také *ālam*²². Vedle nich se utvořily také soudní sbory *kārum*²³, z nichž bývá uváděno *kārum* měst Sipparu, Raḡabumu, Uruku a Kanise.

¹⁷ Sudci ve sboru (*daiiāni*) jsou příslušní k rozhodování případů, kde zákonná kompozice se pohybuje v rozmezí 40 šekelů — 1 mina.

¹⁸ Srv. např. Cug, l. c., 355.

¹⁹ Srv. týž, l. c., 354.

²⁰ Srv. např. Walther, l. c., 49ns., s interpretací procesu z města Dilbatu ze stbabylonské doby, projednávaného před *pušrum* tohoto města; srv. nyní Klengel, Altorientalische Forschungen IV, 1976, 99ns.; všeobecně k *rabiānum* srv. zejména Stol, Studies in Old Babylonian History, 1976, 73ns., 85ns.

²¹ Srv. např. Walther, l. c., 52ns.; zejména Klengel, Orient, 29, 1960, 357ns. Tak i v §§ 23—24 CH: *ālam u rabiānum*, „občina a představený“.

²³ Srv. Walther, l. c., 70ns.: v tomto sboru zasedali vedle členů *kārum*, předešlím obchodníkům (jejichž vedoucí se zval *wakiš tamkaru*), také členové městského soudu (*ālam*). Ke *kārum* z perrody Chamurapiho srv. Harris, JAOS, 88, 1968, 730 a 731⁴⁴ (*kārum Sippar*).

Významnými činiteli v soudnictví byli také *māru bābtim*, „synové brány“²⁴, tj. členové okrskového soudu, osoby, které znaly sociální a hospodářské poměry své čtvrti. Před *bābtum* se projednávala řada sporů majetkových a manželských, zjišťovala se nebezpečná povaha zvířat nebo závadnost stavby (čl. 54 ns. ZE, § 252 CH). Touto praxí získali *māru bābtim* zkušenosti i pro právní posuzování²⁵ projednávaných případů; na základě znalostí jejich faktické stránky dovedli předložený případ vyřídít správným zodpovědním otázkou *quid facti* i *quid iuris*. K osobám, pověřeným výkonem soudnictví, patřil především *šalhanaku*²⁶, „místodržící“, který ve svém městě byl za stupcem vladaře a jehož kompetence se vlastně překrývala s kompetencí *rabīanu* způsobem dosud přesně neurčitelným. Dále k justici patřil *šatammū*²⁷, vyšší správní orgán, hlavně v agendě služebních pozemků, a *rābišum*²⁸, označovaný v protokolech ditilla jako maš- kim (bývá překládán „komisař“). *Šatammū* a *rābišu* jsou uvedeni, vedle soudců, v jedné rozvodové příze; v jiném dokumentu byli oba členy šestičlenného soudního sboru (počet členů kolisal zpravidla od tří do osmi)³⁰. Dále, ovšem pouze z Nippuru, byl ve funkci notáře znám bur-gul³¹ (jinde rytec pečeti); všeobecně byl u soudu činný *šupšur*, „písař“, zpravidla uváděný v protokolech vedle jmen svědků. Výkonným orgánem byl *nāgirum*, „hlasatel“ (srv. § 16 CH)³² a patrně

²⁴ Srv. AHw 616a: „Torleute“, Gerichtsdienner.

²⁵ Srv. Walther, 65.

²⁶ Srv. Krückmann, RLA I 445a.

²⁷ Srv. Cug, I. c., 354³: „administrateur des approvisionnementes du temple“; srv. AHw I 199a: Verwalter, Verwaltungsdirektor; srv. Krückmann, RLA I 441, 449b.

²⁸ Srv. Falkenstein, NSG I, 47 a III 139; viz AHw 935a: „Sachwalter, Kommissär“; Krückmann, I. c., 450b.

²⁹ Srv. UAR 232; Cug, I. c., 355.

³⁰ Srv. Walther, I. c., 7; Cug, I. c., 354.

³¹ Srv. Krückmann, I. c., 446a; v § 274 CH jako *pur-kullum*, „řemeslník, vyřezávající pečeti“; srv. k němu Finet, I. c., 131 sub d): „tailleur de sceau“; býval pověřován též přezkoumáváním pravosti připojeného otisku pečeti.

³² Srv. Krückmann, I. c., 449ns.

i *rabum*³³, „rychlý posel“, „kuryr“ (zejména v záležitostech vojenských). Vedením a opatrováním soudních protokolů byl pověřen *mār gadūbbi*³⁴.

Řízení před soudem

Konkrétní předpisy o stbablyonském soudním řízení civilním a trestním nejsou ani v CH, ani u jeho předchůdců. Širší obraz procesní praxe podávají soudní protokoly a rozhodnutí³⁵, ovšem, ani z nich se nelze dobrat uspokojivého objasnění všech problémů. Zákonné předpisy, jak víme, nerozlišují při sankcích, nakolik jde o náhradu škody a kde již začíná jejich trestní charakter — vyměření pokuty. Také ordál nebyl důkazním prostředkem pouze ve věcech trestních³⁶, třebaže byl pro ně typický. V trestním řízení se nikdy nemluví o možnosti prominout pachateli trestný čin³⁷ nebo způsobenou škodu. K trestnímu řízení mohlo dojít nejen z vůle (na návrh stran, ale i z iniciativy veřejné moci, především tehdy, šlo-li o zákrok proti činu obecně nebezpečnému³⁸, nikoliv proti bezprávi, způsobenému jednotlivci. Z §§ 9—13 CH lze usuzovat, že spor mohl být zahájen občanskou žalobou (vindikací), avšak rozhodnutí o nároku žalobce má již charakter trestně právní, ústící dokonce v určení trestu na životě pro žalovanou stranu. Poškozený neměl v trestním řízení ani možnost, aby žádal o jeho zastavení, a tím přivodil zproštění vinníka.

V procesních trestně právních předpisech CH najdou se ještě rezidua

³³ Srv. Krückmann, I. c., 451a, AHw 947b; srv. A. Salonen, Hippologica, 224ns.; týž, ArOr 17/2, 1949, 319.

³⁴ Tj. *mār bīt šuppi*, „odchovanec archívni školy“; viz AHw 134b.

³⁵ Je příznačné, že RLA věnuje heslu Gerichtsprotokolle jen 2 1/2 sloupce (III, 209ns.), ovšem pouze chetitským.

³⁶ Třebaže v ČU je podrobena ordálu osoba nařčená z cizoložství a v CH manželka podezřelá z tohoto deliktu; srv. Cardascia, Festschr. Eilers, 1967, 20.

³⁷ S jedinou, a to ještě podmíněnou výjimkou — prominutí trestu smrti partneru cizoložné ženy vladařem, prominul-li manžel své manželce. ³⁸ Srv. Falkenstein, I. c., 59, 139ns.

někdejšího řízení před shromážděním obcí³⁹, které připomínají ještě stadiu krevní msty. Některé z předpisů CH dovolují poškozené nebo ohrožené osobě, aby se obrátila proti pachateli (tak je tomu např. v autorizaci dané v § 2 CH osobě bezdůvodně nařčené z čarodějství), aby přešla majetek toho, kdo ji krivě nařkl. Podobné reziduum dokládá § 9 CH, který opravňuje majitele věci vzít si ztracenou věc od kupce zpět, ten má právo odškodnit se na tom, kdo mu ji prodal. Ještě příznačnější je § 25 CH: kdo byl dopaden za požár při plnění, byl vhozen do hořícího objektu⁴⁰. Na druhé straně manžel, ani když dopadl manželku in flagranti, nemohl ji potrestat sám; výkon trestu náležel soudním exekucním orgánům⁴¹.

Omezená představa o sumerském soudním řízení je dána nevelkým počtem pramenů⁴². Proces se zahajoval z podnětu strany, jež chtěla uplatnit před soudem svůj nárok. Uplatnění právního nároku v sumerských dokumentech⁴³ se vyjadřovalo obratem inim-gar; „po- ložit na někoho (něco) shora, někoho (něco) zažalovat“. V akkadských textech se sledáváme s obraty *baqāru* pro uplatnění věcně právních nároků vindikačních, nebo *ragāmu*⁴⁴ při žalobě na splnění obligacevního závazku. Strana, která svůj obligační nárok chtěla soudně uplatnit, byla nucena se sama postarat, aby svého odpůrce dostala před soud: tato forma jakési personální exekuce se vyjadřovala termínem *šabātu*⁴⁵, „uchopit“ osobu povinnou k určitému plnění, které má být soudně

³⁹ Srv. odkaz na archaiské rozhodčí řízení a zcela odlišnou formu procesu před tribunály, jejichž přisedlíci byli dosazeni panovníkem: Korošec, Keilschriftrecht, 132ns.; Lautner, RV X, 328ns.

⁴⁰ Patrně se tak stalo okamžitě, bez předběžného řízení (na způsob moderního stanného práva).

⁴¹ Tím méně, měli-li proti ní pouhé podezření nebo byly-li šířeny o její nevěře pouhé řeči (§§ 131, 132 CH).

⁴² Falkenstein, NSG I 59 mluví o „überknappe Fassung“ textů ditilla; Edzard přináší v SR z doby před III. dyn. urskou charakteristické ukázky z nejstarší fáze sumerského soudnictví (ze 120 jím zpracovaných dokumentů je asi 1/6 procesněprávních).

⁴³ Běžný výraz pro vedení procesu: di-du₁₁; srv. Falkenstein, I. c., 59.

⁴⁴ K oběma pojmům a jejich aplikaci srv. Lautner, I. c., 7ns.

⁴⁵ K oběslání stran k soudu srv. Falkenstein, I. c., 60.

vymáháno⁴⁶. Praktická aplikace tohoto obratu je přímo v § 151 CH⁴⁷. Pouze při „řízení v paláci“ (před soudem panovníkovým)⁴⁸ státní orgány zasáhly již při zahájení, tedy předvedením obžalovaného (obviněného).

Vratme se však ještě k sumerskému procesu. Jeho jádro tkví v průvodním řízení — provedení důkazů, jednak výpovědí znalců, a b-b-a-a-b-b-a, „starších“⁴⁹, jednak výslechem svědků⁵⁰. Následovala přísaha stran předložení písemných dokumentů a případně výkon ordálu. Řízení končilo vnesením (di-dí-b) rozsudku, jehož sumerské označení bylo di-dí-b-a nebo inim-di-ku₅-da₅₁. Pravoplatnost sumerského rozsudku — na rozdíl od babylonského — mohla se stát předmětem nového soudního sporu⁵². Sumerské procesní dokumenty obsahují také klauzule o vzdání se nároků ve dvojí formulaci. Běžná spočívala v přísahou stvrzeném prohlášení stran, že se (v budoucnu) nevrátí zpět k předmětu sporu⁵³; druhá byla symbolická, pouhé gesto⁵⁴, vyjadřující zřeknutí se něčeho nebo někoho.

Babylonský proces lze rozdělit do tří dílů (§ 5 CH): první je tu označen jako *dānam dānu*, „provedení soudního (důkazního) řízení“. Druhý jako *purussām parāsu*⁵⁵, tj. vydání soudního rozhodnutí; třetí jako *lanukkam ezēbu*, tj. vyhotovení písemného dokumentu na tabulce s pečeti. Tímto okamžikem skončil rozhodovací úkol soudce, který své rozhodnutí oznámil stranám. Sotva si lze tedy představit,

⁴⁶ Bývá srovnáváno s římskoprávním *manus iniectio*; viz Lautner, I. c., 13, 19.

⁴⁷ Srv. CH IX^r 43.

⁴⁸ Srv. Korošec, Keilschriftrecht, 133 (s další literaturou).

⁴⁹ Srv. Falkenstein, NSG I, 62, 4-5.

⁵⁰ V babylonském procesu byli soudci oprávněni poskytnout až šestičlennou lhůtu k přivedení svědků, kteří měli potvrdit, že jde o věc patřící někomu, kdo tvrdí, že se mu ztratila (§ 13 CH).

⁵¹ Srv. Falkenstein, I. c., 76ns.

⁵² Srv. týž, I. c., 77.

⁵³ Užito slovesa *g₁₄-g₁₄*.

⁵⁴ Tak Falkenstein, I. c., 99; vyjádřeno slovesem *túg-úr*, „nechat třít oděv (o něco)“.

⁵⁵ K *purussām* srv. AHw 882a.

jak soudí Finet⁵⁶, že v písemném vyhotovení rozhodnutí o odklizení pře (*kumukku ezébu*) mohlo dojít k divergenci obsahu vnější a vnitřní tabulky, o nichž § 5 CH nemluví (*kumukku* samo o sobě neznamená tabulku v obálce). K provinění soudce dochází teprve až po vydání *šuppu la ragāmi*⁵⁷; soudce je tedy trestán buď za svou nedostatečnou kvalifikaci nebo za zneužití úřední moci (např. přijetím úplatku ne-spokojené strany).^{57a}

V občanskoprávních sporech, pokud nedošlo k jejich vyřízení do- hodou (smírem) mezi spornými stranami, nemělo soudní rozhodnutí, ať již znělo na určité plnění nebo na provedení určitého důkazu, právní moci a nebylo exekučně vykonatelné⁵⁸. Sumerská tradice přetrvávala i v babylonských uzavřených občanskoprávních roze- přích: na konci soudního protokolu se totiž skoro pravidelně vysky- tuje — ještě před jmény svědků a datováním dokumentu — klauzule, již se jedna nebo obě procesní strany zavazují, že spor považují za vyřízený, že podmínky soudu, s nimiž je spojeno ukončení sporu, při- jímají jako závazné.

Tento procesní dokument, jímž se strany pod přísahou vzdávají nároku znovu z téže příčiny zahájit proti sobě spor, se nazývá *šuppu*⁵⁹

⁵⁶ Finet, l. c., 46, připouští, že šlo o tabulku v obálce, takže soudce mohl zneužít svou moc, jak jsme již poznali, vyhotovením jiného rozhodnutí na obálku a jiného na vnitřní tabulku.

⁵⁷ Jak vyplývá z § 5 CH, ř. 12ns.: *wa-ar-ka-nu-um-ma di-šp-šu i-te-ni*, „a po- tom své rozhodnutí změni“; smysl se nezmění ani připuštěním „interpolace“ tohoto předpisu (srv. Lautner, l. c., 47), ať už důvod změny rozhodnutí tkví v okolnostech, že si soudce teprve později uvědomil svou věcnou chybu, nebo tomu bylo z pohmutek jiných.

^{57a} Zcela ojedinelou interpretací § 5 uvádí Oppenheim (WZKM 40, 1933, 188): nedostatek soudcovy kvalifikace se mohl projevit též opomenutím výkonu rozsudku.

⁵⁸ Srv. Korošec, l. c., 132; Cuq, l. c., 381. Výraz *kumukku*, jak ukázal již Koschaker v PSBA 1913, 239ns., v KVG 16, 1914, 438 a v RSt, 125, a Lautner, l. c., 35 a 36⁹⁹, neznamená rozsudek, nýbrž dokument, jímž se jedna procesní strana nebo obě podrobují podmínkám, které navrhl soudce pro uzavření sporného případu.

⁵⁹ Někdy též *kumukku* (např. CT II 39, 11s.); srv. UAR 262, Lautner, l. c., 36.

la ragāmi, „tabulka o vzdání se vedení sporu“. Porušení této příséžné sankce je vázáno trestem na cti⁶⁰ (potupné ostříhání), někdy i trestem tělesným. Jde o zákaz jakýchkoli změn, vyjádřený pojmem *enū*, který odpovídá pojmu *lā tāru* babylonských smluv trhových a směn- ných⁶¹. Z toho se právě vyvozuje i povinnost soudce po uzavření procesu vydáním této *šuppu la ragāmi* neupouštět od vlastního vý- měru, aby naň nedopadly sankce § 5 CH.

Ordály

Mezi důkazními prostředky babylonského procesu, při nichž je pozoruhodné, že důkaz svědeckou výpovědí měl z formálně právního hlediska větší cenu⁶² než důkaz písemným dokumentem, patřil důkaz vodním ordálem („odebrat se k Řece“). Bylo to zjištění nevinu obvi- něného způsobem, jehož výsledek v podstatě záležel na náhodě⁶³ a mohl pro osobu, jež provedením tohoto důkazu byla povinována, znamenat i smrt⁶⁴. Provádění tohoto důkazu je doloženo ve všech etapách vývoje klínopisné právní kultury mezopotamské, i okrajo-

⁶⁰ Tyto tresty bývají označovány jako *arru* a *šéru*; srv. Korošec, l. c. 133, s další literaturou.

⁶¹ Srv. San Nicolò, Schlussschlusseln, 1974², 50ns. s odkazem na Schorra, AR I, 25 s upozorněním, že výrazy *tāru* a *ragāmu* jsou osobitými obraty a neznamenají tautologii.

⁶² Svědectví dotvrzené přísahou, která měla důležitou funkci při procesu (především pro sakrální důsledky zneužití), nutně vedlo k daleko úzkostli- vějšímu jeho praktikování než při podávání důkazu písemným dokumen- tem (tabulkou), kde mohlo dojít v textu k nesprávnostem, ať již z nedba- losti nebo z podvodného úmyslu pisáře.

⁶³ V jistém smyslu lze mluvit o sakrálním právu, tj. o vlivu mezopotamské hierarchie na výkon justice; omezovalím tohoto vlivu ubývalo ordálů co do počtu i do významu (srv. Klima, RA 66, 1972, 44 a 44e s další lite- raturou).

⁶⁴ Mohl vést ke stejnému konci i trest smrti utopením; srv. Dossin, CRAI 1958, 392.

⁶⁵ K asyrskému ordálu srv. Cardascia, Festsehr. Filers, 19ns.

vých oblastí, zejména Mari⁶⁶, Nuzi⁶⁷, Elamu⁶⁸ a chetitské sféry⁶⁹. Předmětem interpretací jsou i paralely mezi ordály mezopotamskými a starozákonními⁷⁰ a dalšími⁷¹.

Doklady provádění důkazu vodním ordálem lze najít již ve starosumerských dokumentech z doby před III. dyn. urskou⁷²; tyto dokumenty ukazují na značné množství ordálů v řízení občanskoprávním (ve sporech adopcí, o rozdělení majetku, darování aj.)⁷³. Současně skýtají mnohem hlubší představu o ordálech z doby nejstarší, než daleko skromnější dokumenty z dob pozdějších. Z frgtů CU pojednávají o vodním ordálu čl. 10 a 11: v prvním případě je interpretace pro fragmentární stav tohoto článku velmi nejistá, může jít o uvalení ordálu na osobu obviněnou z čarodějství⁷⁴ nebo z vraždy⁷⁵; v čl. 11 CU je ordálem povinna očistit se z podezření z nevěry žena, proti níž bylo toto podezření vysloveno cizí osobou. Obdobné případy ordálu najdeme v §§ 2 a 132 CH: první ustanovení uvaluje vodní

ordál na osobu nařčenou z čarodějství⁷⁶, druhý je mladší obdobou čl. 11 CU.

Interpretace ordálové zkoušky soudci, kteří ji podle zákona nebo vlastního uvážení uložili, nebyla jasná. Praxe, dokumentovaná třemi texty z Mari, interpretovanými Dossinem⁷⁷, i textem Nebukadnezarovým⁷⁸, ukazuje, že ordál prokáže vinu toho, kdo se v řece utopí, a nevinu nebo oprávnění toho, kdo z řeky vyplave. Zůstává nejasné⁷⁹, zda zkouška vodním ordálem je jednostranná — zda může být uložena pouze jedné, tj. nařčené osobě (čl. 10, 11 CU, § 132 CH), nebo zda se jí mají podrobit obě osoby, vedoucí spor.

⁶⁶ Srv. Dossin, *Symbolae Koshaker*, 1939, 112ns.; týž, *CRAI* 1958, 387ns.

⁶⁷ Driver—Miles, *Assyrian Laws*, 873-6; viz CAD H 254b: *bu-ršánu*, „(1) the place of the *bu*-ordeal, (2) ordeal (by water)“; AHw 359b: „Flussordal-stätte, Ordal“.

⁶⁸ Srv. Klíma, *ArOr* 39, 1971, 401ns. a v rozšířené formě s doplněnou literaturou *RA* 66, 1972, 39ns.

⁶⁹ Srv. Korošec, *Studi Volterra VI*, 1969, 413ns.; *Cardascia*, *Festschr. Eilers*, 20 (ordál ovšem nepřichází v chetitských zákonech, nýbrž je zmiňován v literárních textech, srv. l. c., 207).

⁷⁰ Srv. Gampfer, *Gott als Richter in Mesopotamien und im Alten Testament*, 1966, 62ns., 208.

⁷¹ Viz Montet, *Revue archéologique* 1960, Ins. (k ordálu sumerskému a chetitskému ve srovnání s předhelénským).

⁷² Srv. Edzard, *SR*, č. 98 (s 2 doklady o ordálu) a č. 99 (se 17 protokoly o provedeném ordálu); srv. též Falkenstein, *AFO* 14, 1941—44, 33ns. *Cardascia*, *Festschr. Eilers*, 21, považuje ordál za nejzazší průvodní prostředek („la ressource ultime en matière de preuve“).

⁷³ Srv. Klíma, *RA* 66, 44.

⁷⁴ K problému a dosahu obvinění z čarodějnictví srv. Petschow, *ZS* 90, 1973, 1814.

⁷⁵ Obě alternativy jako potenciální jmenuje Finkelstein, *JCS* 22, 1969, 74; *Cardascia*, l. c., 20, se rozhoduje pro ordál osoby obviněné z čarodějství.

⁷⁶ Finet, l. c., 45, interpretuje tento předpis obrazně: „bůh Řeky rozetne definitivně případy nejasné, které jsou mu předloženy k rozhodnutí ordálovým řízením“.

⁷⁷ Viz shora p. 66.

⁷⁸ Srv. W. G. Lambert, *Iraq* 27, 1965, Ins.

⁷⁹ Srv. *Cardascia*, l. c., 25ns.